

Sopar-col.loqui

FINESTRES DISCRETES, MIRADES CRÍTQUES:
Percepcions sobre los tiempos de São Tomé e Príncipe

Jantar-colóquio

JANELAS DISCRETAS, OLHARES CRÍTICOS:
Percepções sobre os tempos de São Tomé e Príncipe

11-12 de juliol de 2009, commemoració del 34° aniversari
de la Independència Nacional de São Tomé e Príncipe.

De les 21:30 a les 01:30 h.

Restaurant Rebost de la Plana, Barcelona

Entrada: 15 persones

Ponent:

Debat obert (sense ponent)

Presentadors:

OSVALDO CUNHA VERA CRUZ,

Enginyer informàtic, resident santomense i col.laborador assidu de l'Associació Caué – Amics de São Tomé e Príncipe.

i

XAVIER MUÑOZ i TORRENT,

Geògraf i màster en gestió pública, president de l'Associació Caué – Amics de São Tomé e Príncipe (en substitució de MANUEL FERNÁNDEZ-MARTOS)

La Introducció cultural

Xavier Muñoz, en nom de l'Associació Caué dóna inici a l'acte, excusant especialment en Manuel Fernández-Martos, polítleg, secretari de l'entidad, que estava en principi indicat per a copresentar l'event juntament amb n'Osvaldo Cunha, però que s'absenta per indisposició.

Xavier fa una introducció prèvia a aquest sopar-col.loqui mitjançant la qual se celebra la Festa Nacional, dedicada a la gran producció documental desenvolupada en un any, ja escrita o filmada, per santomenses o sobre São Tomé i Príncipe. Per un costat, cita la gran "recollida de coneixement" realitzada per l'ICSTE (i molt en concret pels grups de treball organitzats a l'entorn de la Dra. Brígida Brito) en dos esdeveniments internacionals celebrats a l'Illa de São Tomé sobre "endo-eco-desenvolupament" i que de moment han generat la publicació d'un *reading* de les ponències de l'encontre que va tenir lloc a finals de juliol de 2008 i que porta per títol "*Desenvolvimento comunitário: das teorias às práticas. Turismo, ambiente e práticas educativas em STP*" (i en el qual l'Associació Caué participà amb una petita delegació). Destaca molt especialment aquest aspecte en el sentit que la celebració d'esdeveniments internacionals a les Illes posa de manifest les potencialitats del país (centrades principalment en l'hospitalitat i bon humor de la gent) per allotjar aquest tipus de

reunions, com una possible sortida especialitzada dins una política tant de relacions exteriors com d'un segment del turism (turisme de congressos).

També enalteix l'esforç i dedicació de Mireia Boya i Busquet, ambientòloga aranesa i membre de l'Associació que, a principis d'aquest 2009, es va doctorar en gestió territorial per la Universitat de Montreal (Quebec, Canadà) presentant una tesi el treball de camp de la qual es va realitzar durant diferents estades a São Tomé e Príncipe, i que porta per títol "*Rapport à la nature et stratégies intégrées de mise en valeur de la biodiversité: le cas de STP*". Aquesta presentació va produir el primer aplaudiment dels assistents. Xavier Muñoz recomanà vivament la consulta d'aquesta tesi (publicada en obert per la pròpia Universitat), adduint que, a part de parlar de STP i d'identificar-se molts dels seus trets culturals o sociològics, constitueix un treball d'assaig metodològic que pot sentar càtedra, per la seva utilitat pràctica en el disseny i implementació d'espais protegits (parcs nacionals o zopnes d'especial protecció), per a la qual cosa s'ha de tenir molt en compte l'ús que dels recursos d'aquest espai fa la població que allà hi viu.

Cità altres publicacions, de les que podem destacar evidentment la presentació del Manual per a inversors redactat pel *Earth Institute* americà, o la presentació de dos nous Plans Estratègics del Turisme, un d'ellos auspiciat per l'Agència Espanyola de Cooperación Internacional i un altre pel Grupo Pestana.

Per una altra part, Xavier dedicà encara més temps a ressenyar les obres produïdes per santomenses. Entre aquelles esmentà el nou llibre de l'erudit Jerónimo Salvaterra, els llibres en premsa d'Olida Beja, la lectura de llibres no distribuïts de Francisco Costa-Alegre y la darrera "sorpresa" editorial, sobre la que s'estava parlant molt, hablando mucho, posada a la venda a través d'Amazon, del llibre de Nujoma i Agostinho (dos joves enginyers santomenses), "*Exorcising Devils from the Throne*", de marcat caire polític i que serví com a "guinda" al debat posterior.

Oswaldo Cunha intervení per recordar que no només s'havia experimentat una creixene tactivitat literària a l'entorn de STP. També era d'assenyalar, per un costat, l'èxit de la Bienal d'Art celebrada durant la gravana passada a la Ciutat de São Tomé, en la que destacaren els artistes santomenses més consagrats, com Eduardo Malé o René Tavares, al costat d'añtres d'invitats de tot l'espectre luso-africà. Xavier Muñoz també assenyala la pròxima inauguració d'una exposició antològica de pintura d'Olavo Amado a les Açores, que, sense dubte, serà molt important per aquell artista i també per a la promoció de l'art saotmense.

Tanmateix, es feu molt èmfasi en el descobriment, en el camp de les arts, del cineasta i actor, Àngelo Torres, del qual algunes còpies dels seus films s'han pogut visualitzar en els darrers mesos: el documental en primera persona "*Mionga ki Obô*" o "*El mar de la selva*", retransmès a Catalunya en v.o. subtitulada en català per la TV3, i el curt "*Kunta*", una petita tragicomèdia sobre la immigración, vista en *petit comité* per uns pocs. Els assistents s'interessaren molt per poder visualitzar de nous les obres, potser amb presència de l'autor.

**Els últims dos mesos de crítica oberta:
*tras as janelas discretas, olhares críticos***

Els presentadors de l'acte reconeixeren que l'havien intitulat "*Finestres discretes, mirades crítiques...*", perquè el tema de debat de sobretaula es pretenia centrar no tant en l'activitat literària o cultural, sinó el en clima polític destapat a les illes, molt especialment a tenor de les diferents manifestacions esdevingudes en els darrers dos mesos respecte de les creixents crítiques a l'incipient avanç del desenvolupament econòmic i social de STP, molt especialment en l'augment desmesurats de les diferències pel que fa a renda de les famílies o de les persones i en el retrocés dels serveis públics bàsics, especialment pel que fa a qualitat. "*Finestres discretas*" es refereix a aquesta crítica cap a dins, però immanent, dels ciutadans senzills als que l'únic que els interessa és el sosteniment mínim de les famílies. Són els "impertèrrits espectadors que observen discretament i només es manifesten en la intimitat".

"*Mirades críticas*" referides aquesta vegada a la sorpresa ocasionada per la concatenació de diferents iniciatives espontànies, en les quals ha tingut especial rellevància la participació de sectors de la societat civil santomense, que han expressat el seu malestar per l'evolució del país de forma oberta i -sembla que- democràticament constructiva, i que es fonamenten en una determinada percepció dels tempos de desenvolupament del país, no només en relació a la història de les causes que generaen l'actual situació, sinó també respecte de la pèrdua de valors socials a favor d'una moralitat globalitzant que es basa en el *laissez faire* a ultrança del capitalisme global. Una moralitat que entranya bàsicament la constradicció ètica de l'exercici polític, però també en les transformacions dels models de comportament social més bàsics.

Concretament, Xavier Muñoz exposa el que últimament s'ha posat de manifest en les notícies recents vingudes de STP, però també d'el'exterior, sobre els que ja ha escrit fa uns dies en el Grup Yahoo STP. Ho transcrivim:

"- 29/05/2009 passado, celebrou-se um debate aberto da sociedade civil sobre o estado da nação, organizado entre outros pelo jurista Agostinho Fernandes, que, segundo me explicaram, é pessoa independente, fora dos circuitos políticos e da função pública (alguns dos meus amigos falaram-me dele como uma pessoa honesta e muito seria). Pode-se ver a crónica de Eclysa Bastos em Tela Non.

A conferência se celebrava na constatação "que o estado está em risco de desaparecimento e propõe unidade e acção concertada dos cidadãos para salvar a nação", "perda absoluta de valores, crise de autoridade de estado, descrédito completo das instituições, banalização das figuras e dos titulares de cargos do estado, crise dos partidos políticos, ausência de liderança e de um sentido comum, entre outros". Inicialmente, por tanto, trata-se de uma reunião de cidadãos preocupados pela deriva do Estado frente as ameaças da actualidade (crise global?, crise nacional?).

Essa conferência acabava com um manifesto de 7 constatações:

"1º Que o estado padece de inúmeros problemas que ameaçam a sua subsistência e que põe em perigo a sociedade;

- 2º Há necessidade urgente de uma intervenção proactiva e construtiva da sociedade civil;
- 3º É necessário pôr um ponto final as lamentações e começar a agir, solucionando os problemas reais;
- 4º é necessário criar uma estrutura organizada ;
- 5º É necessário criar grupos de trabalho que possam produzir documentos com soluções para os problemas, quer de fundo, quer emergentes da nossa sociedade;
- 6º é preciso que os problemas possam ser resolvidos pela própria sociedade, rompendo com o habito de esperar pelo poder político;
- 7º A sociedade civil deve ser mais intervenientes e utilizar efectivamente os poderes que lhe advêm da constituição para tal fim".

Acho que a todas luzes parece um movimento bem-intencionado, proactivo, constructivo, desejanste de uma nova cultura social mais combativa pelos direitos, mais entregue ao trabalho e a iniciativa pessoal e coletiva...

- 20/06/2009, aparição no Amazon do livro "*Exorcising Devils from the Throne*" ("*Exorcizando Demónios do Trono*") escrito por Albertino da Boa Morte Francisco e Nujoma Sancho Quaresma Agostinho [Acho que se deve ter escrito em inglês por três razões principais: a) Mais surpresa, b) Mais difusão mediática (internacional, vai dirigida aos amigos americanos ou nigerianos?), c) Demonstração da sua capacidade (como já se falou, a edição está paga pelos próprios autores)].

- 30/06/2009 (dez dias depois), manifesto da criação do Movimento pela Renovação e Construção de São Tomé e Príncipe (MRCSTP), sem identificação dos organizadores (acho que mais tarde o mais cedo vão ter que saber-se), ainda que dizem que são estudantes em Portugal. Por certo, se apresentam esgrimindo um dos teus artigos, do Janeiro de 1975".

Paradòjicament, sembla que totes aquestes manifestacions succeïdes al llarg de les darreres setmanes no tenen cap relació directa entre elles, encara que -com indicà algú participant- hi ha actes simpàtics que desencadenen massa crítica suficient per a que es produeixin cada cop més manifestacions obertes d'opinió de sectors que fins ara es mantenien en silenci o que en aquesa letargia de les "*janelas discretas*".

Ningú dels participant manifestà estar al corrent de les accions, que no siguin les notícies publicades en els mitjans de comunicació o en correus rebuts, sense cap tipus d'informació addicional. Ningú dels present ha tingut l'oportunitat de llegir encara el llibre al que es fa referència de Nujoma i Agostinho, notícia que s'acull amb gran interès. Es posa de manifest, especialment per part dels santomenses presents, que es un fet excepcional que dos compatriotes (i no estrangers) publiquin en anglès un llibre que es refereix tan clarament a la política nacional.

Oswaldo Cunha explica ràpidament per als convidats que no coneixen al detall l'evolució històrica de STP, les diferents etapes polítiques: de la colònia dependent de Portugal (entesa com una peça més d'un imperi, per tant no com a un territori amb possibilitats reals d'autarquia), a l'estat independent pro-soviètic, per a passar després a una transició cap a una democràcia de partits, malgrat altament presidencialista a la pràctica.

La crítica se centra principalment en el desvament dels ingressos públics cap a usos no públics, és a dir cap a la percepció que els sistema de partits segueix sent una herència dels anys de comunisme, dels mateixos jerarques en càrrecs similars, dominant determinades parcel·les del poder, que a més, es lucren directament o indirecta de recursos públics i, molt especialment, d'informació privilegiada o del tràfic d'influències. Aquesta nova moral ha impregnat el comportament pràcticament de tota la societat de les illes, de forma que és molt difícil -àdhuc entre la gent més íntegra- trobar algú que no mercadegi amb imfluències o no s'intenti beneficiar de fons públics o de l'ajuda internacional. Àdhuc els nous tècnics formats a l'exterior, que venen il·lusionats amb la força dels seus nous coneixements, a canviar la situació, acaben per sucumbir a aquella moral, que és la que els permet subsistir amb alguna condició mínima de qualitat de vida familiar.

Per a alguns dels participants en el col·loqui, d'aquesta moral no se salven tampoc els estrangers residents. Si vols viure allà: "si quieres progresar, triunfar,... debes jugar con las mismas reglas". Per tant, com algú més va dir: "nadie está libre de pecado en São Tomé", encara que alguns l'exerceixin més que d'altres. Altres també assenyalaren que la moral de la corrupció no es sols creixent a STP, sinó que també succeeix a tot el món, malgrat potser a STP això es faci molt més patent davant els membres de la comunitat, per tractar-se d'un microstat, d'un espai molt petit, d'intenses relacions en les que es confon allò professional amb allò familiar, i la pràctica immoral respecte de l'ús partidista o ja sia personal o familiar de les polítiques públiques es desenvolupi sense cap tipus de pudor ètic (o assumint com a ètic quelcom que no ho és, pel simple fet que "tots ho fan" o "qui no ho fa és que és idiota").

Això no seria un problema si les diferències entre classes fossin tan acusades o àdhuc si aquestes diferències tendissin a la cohesió i no, com passa en els darrers anys, en direcció oposada. No té cap sentit que un país que podria tenir ingressos en un futur pròxims a 1M€ per càpita a l'any, el repartiment de la riquesa potencial siogui tan desmesuradament extrem.

Amb tot, dels participants en el col·loqui, hi ha qui pensa que els avenços socials a STP són també evidents. Que evidentment es viu millor que en l'època de la colònia i millor encara que en l'època comunista, entre d'altres coses perquè el sistema democràtic permet a São Tomé celebrar reunions que en temps anteriors serien impensables o també que serien impensables en altres llocs d'oÀfrica sense una automàtica represió (p.e. a les repúbliques veïnes). I això és un valor que té un preu de manteniment. Alguns manifestaren que això és aplicable només a l'oligarquia, que viu molt millor que abans, però no en general a la massa treballadora. No obstant, no es poden tancar les ulls a exemples manifestos de corrupció i alguns dels assistents pensen que l'existència d'un Tribunal de Contes molt actiu és un element positiu per a modular cap a una millor ètica la moral política i la moral pública general de la ciutadania. Avui per avui, és una de les institucions que més han influït en el desenvolupament de mesures per a la transparència de la gestió pública, malgrat tots coincideixen en que no és suficient, ni que tampoc ha de desencadenar-se una contenda entre institucions. Alguns també piensen que les institucions estan molt polititzades i no hi ha gran garantia que no s'usin per a fins partidistes. Això és el que ha succeït algunes vegades amb els poders autònoms, com és el cas del propi Tribunal de Contes, la Fiscalia o el propi sistema judicial, que no es veuen com a òrgans neutrals.

Xavier recorda les paraules de pronúncia en Lluís Mallart i Casamajor en la seva conferència de fa dos anys, quan es referia a la potencialitat de STP per a erigir-se en un estat-model a Àfrica. Mallart deia al respecte de l'ètica en la gestió d'allò públic, que "és impossible fargar un procés de desenvolupament sobre bases viciades, com per exemple l'extensió de la corrupció a totes les capes socials". "La corrupció –deia– és la principal lacra del desenvolupament, a São Tomé i en qualsevol altre lloc del món i també per a qualsevol empresa o organització, ja que comporta decepcions i desconfiança en el procés i, per tant, en que els objectius estiguin ben dirigits i que responguin a la resolució real dels problemes".

Malgrat tot, es posa de relleu alguns "brots verds" en la gestió pública santomense, que es manifesten en la actuació de persones concretes, però que a la llarga poden servir de "locomotores" per a un canvi substancial en la moral general del país, especialment quan els reptes del futur fan cada cop més acuiants la necessitat d'una cohesió social més gran. Amenaces com el descontrol del creixement demogràfic, ja han fet pensar a molts observadors que la situació de São Tomé i d'altres llocs dens d'Àfrica sigui una "bomba de rellotgeria" que reproeixi noves "Libèries", noves "Serra-Lleones". I a això, amb tots els reptes assolits per São Tomé en el seu projecte democràtic (per a alguns una paròdia, en l'actualitat), no s'ha ni que pensar. Per això cal valorar les crítiques dels diferents sectors com quelcom positiu, que permeti encara més una reflexió pausada i constructiva sobre l'Estat santomense (la gestió de la república, de la cosa pública) i sobre els mínims de qualitat de vida que els ciutadans del país haurien de tenir en el futur. En això s'ha de fer jugar totes les baces positives, totes les fortaleses i totes les oportunitats per a maximitzar l'èxit de la comunitat nacional.

Oswaldo Cunha creu que difícilment puguin aplicar-se mesures al curt termini dada l'estructura "familiar" de la societat de les illes, que mediatitza qualsevol resquici en les relacions polítiques i que s'hagi de tenir en compte els llaços de parentiu en tots els processos de reforma de l'Estat. Això suposa que a STP la política i l'administració pública depengui del "capital relacional" com a element normal en tots els processos polítics. El parentiu és la "pedra angular" sobre la que girava la tesi d'en Gerhard Seibert. La pregunta ara és la següent: ¿com es proposa una reforma sense que afecti les relacions familiars, essent São Tomé un lloc tan petit?

Per a alguns participants, la reforma només pot venir si les peces encaixen amb aquest xarxa de relacions. ¿Com és possible generar un sistema en el qual tots guanyin? S'aposta per un repartiment mínim de la riquesa nacional per cobrir els serveis bàsics i s'implanti decididament un sistema de patrocini que compensi d'alguna manera les relacions de parentiu, per fomentar en tot allò possible la igualtat d'oportunitats, començant per la qualitat de l'educació bàsica i secundària i l'accès a les beques d'estudi universitari per a aquells que demostrin la seva capacitat. Això inclou també segurament assajar una discriminació positiva per a determinats grups ètnics i per a les dones.

En qualsevol cas, a la vista dels moviments que estan qüestionant el funcionament de l'Estat i de les seves institucions, es posa de manifest que una reforma no és possible si no es proposa des de dintre del país i pels propis santomenses, i que, avui per avui, no hi ha bases polítiques estructurades per liderar amb garanties una millora generalitzada si no es des del propi Govern, mitjançant:

- La necessitat d'un ampli acord polític per a la "salvación nacional", amb la participació directa de la societat civil, que inclogui un
- Renovat compromís per l'imperi de la llei i pel seu puntual compliment, pel pes de la llei i per l'estat de dret,
- Per l'assumpció de deures i responsabilitat per part de tots en els seus respectives funcions, a tots els nivells de la política i la societat,
- L'imperi de la transparència, com a principi rector de l'impuls a un model modern de governança, incloent també l'avaluació dels processos, resultats i impacte de les polítiques implementades.